

debatt@klassekampen.no

IDEER

Klassikeren

Virkeligheten er bare en krykke for folk som ikke takler dop.

Robin Williams (1951–2014)

Venstresida har alltid vært opptatt av å beskytte de sårbare. Spørsmålet er om det er nok.

En solidarisk rus

Helge Waal
RUS

der og vansker knyttet til livet i samfunnet og økte sosiale og personlige problemer.

Midlene er derfor ikke vanlige varer, men varer som krever spesielle reguleringer. Vi vet i dag ganske mye om rusmidler. En kortversjon er at midlene på ulike måter påvirker impulsstrømmene i hjernen, særlig i områder som regulerer opplevelse av lyst og ofte også mening. Den planleggende og vurderende hjernen blir affisert, og områder for hukommelse og følelser trekkes dessuten inn. Såkalte nevroplastiske endringer fører til en slags opplæring av hjernen til å planlegge for rusmiddelinn- tak som prioriterte valg.

Vaner er handlinger vi gjør uten å tenke mye over det, styrt av en blanding av følelser og automatiserte tilbøyeligheter – vanskelig å styre med fornuft og planlegging. En innarbeidet rusmiddel- delvane vil ofte følge en person gjennom livet – slik at en lang rekke situasjoner og impulser, innenfor og utenfor dem vi er bevisst om, kan føre til «sug», sterk lyst på nytt

har av sårbarhet og dess tynge ryggsekken av psykososiale vansker er, dess oftere blir en rusmiddelbruk destruktiv. Det er i tillegg slik at hyppigheten av rusmiddel- bruken i vårt sosiale miljø sterkt påvirker om vi selv prøver og om vi fortsetter å bruke rusmidlene.

Familiære og sosiale ressurser og rimelige utsikter til et godt liv med arbeid og trygghet, gir oss gode opsjoner med mulighet til en gunstig identitetsutvikling. Det motsatte sannsynliggjør en ruskarriere. Oppsummert kan vi si at den som mye har og mye er, skal det gå godt i landet. Den som står svakt og lite har, skal ytterligere svekkes av rusmiddelbruk og sosiale vansker.

Det er derfor gode og sterke grunner til å skape en politikk som beskytter de sårbare – og reduserer sårbarheten. Det er ikke uten grunn at arbeiderbevegelsen tradisjonelt har vært kritisk til rusmiddelbruk – og enda mer til rusmiddelomsetning og tilbud. En liberalistisk politikk står seg dårlig i

kning. Nær sagt alle restriksjoner som gir høyere priser, vanskeligere tilgang og færre aksepterte brukssituasjoner, reduserer problembruk og avhengighet. Vi vet også at økt forskrivning av avhengig- hetskapende legemidler, fører til økt forekomst av legemiddelavhengighet slik vi ser det i USA hvor den kjente «opioid-epidemien» har tatt titalls tusen liv. Liknende forhold er sannsyn- liggjort for illegale midler.

Dette er imidlertid ikke hele bildet. Der hvor et rusmiddel er i bruk, vil forbud og restriksjoner skape illegal etterspørsel og ulike former for smugling og

illegalt salg. Med dette følger stigmatisering, arrestasjoner og eventuelt fengsel. Slike vansker er kalt «kontrollska- der». Dette gjelder legale midler som illegale midler og sterkest eksponert er de som står svakt. Ungdom fra Oslo vest drikker mer og bruker mer cannabis enn ungdom fra Oslo øst – men det er de siste som i størst grad får skolevansker, begynner med salg og annen krimina- litet.

Motsetningene er altså mange. Det er ikke selvsagt hvilke politikervalg som er egnet for en solida- risk

«Det er ikke uten grunn at arbeiderbevegelsen har vært kritisk til rusmiddelbruk»

med de mer lavmælte som ofte har beskyttelsesbehov.

Rusmidler kalles ofte «psykoaktive avhengighets- skapende midler». De påvirker ikke bare tenkning, følelser, våkenhet og andre psykiske forhold slik mange medikamenter gjør. De kan i tillegg gi en lystopplevelse og lengsel etter å oppleve virkningen igjen. Bruken fortsetter derfor ikke sjelden på tross av ulike negative følgetilstander. Når brukeren mislykkes i å styre bruken, kaller vi det «avhengighet». Konsekvensene er helseska-

inntak og nedvurdering av andre opsjoner. Å endre dette krever oftest en møysomme- lig avlæringsprosess med innarbeiding av alternative vaner og verdier. Dette er utvikling i oppoverbakke.

Vi vet mer: Arveforskning har vist at vi blir født med ulik sårbarhet og ulik evne til å styre rusmiddelbruk. Vi fødes med ulik evne til å glede oss og ulik evne til å styre impulser. I tillegg kan vi vokse opp i gunstige og lite gunstige relasjoner og omstendigheter. Dess mer vi

forskningslys. Det er ikke slik at den enkelte kan gjøre hva han eller hun vil fordi det ikke skader andre. Rusmid- delbruk er kollektive fenome- ner. Dess flere man kjenner som bruker rusmidler og dess oftere man lever i omgivelser med bruk, dess oftere bruker man selv. Dess mer akseptert bruken er i omgivelsene, dess mindre motforestillinger har den enkelte.

Rusmiddeleksponering og rusmiddelaksept er sentrale begreper. Det samme er kostnader og tilgang. Dette er best vist ved alkoholfors-

FAKTA

Den norske ruspolitikken:

■ Det har vært hyppig debatt om norsk ruspolitikk, hvor flere har tatt til orde for oppmykning de seneste årene.

■ En ny rusreform er under utarbeiding. Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse (NKROP) arrangerer onsdag debatt om rusreformen under Arendalsuka.

■ I denne teksten argumenterer Helge Waal, professor emeritus i psykiatri, for at venstresida trenger en solidarisk ruspolitikk, hvor man ikke glatter over konsekvensene av forbud eller legalisering.

Samfunnet vårt har en lang historie med å straffeforfølge sosiale avvikere, enten det var religiøse minoriteter, pornografer [...] Kriminaliseringen av personer som bruker alternative rusmidler føyer seg til denne rekken.

FILOSOF JØRN KLØVFJELL MJELVA I DENNE UKAS MORGENBLADET

målet er om vi husker våre verdier når vi velger side i rusdebatten.

politikk

venstreside. Noe kan sies: Det er solidarisk å utvikle rusmiddelfrie og rusmiddelskep-

tiske miljøer. Det er også solidarisk å fremme gode lokalmiljøer og handlingsmuligheter. Det er solidarisk å arbeide for inkluderende fellesskap og for arbeidsmuligheter med

økonomisk selvberging. Det er ikke solidarisk å prioritere straff og fengsel, særlig ikke for bruk. Men det er heller ikke solidarisk å «la dem få det de vil ha» fordi de ruser seg jo likevel, som en journalist i Dagsavisen uttrykte det.

Det er ikke slik at de som står svakt skaffer seg det de trenger uansett. Høy pris og vanskelig tilgang reduserer bruk mer hos dem som har lite, og mindre hos dem som har mye ressurser. Rusmiddelevanen reduseres ikke i alvorlighet om tilgangen er god. Den øker oftere og blir mer destruktiv. Det kan på visse premisser være solidarisk å legge til rette for mindre destruktiv rusbruk som i «sprøyterom» og ved ulike former for vedlikeholdsbehandling. Men livet blir ikke bra uten at det skjer noe mer, og politikken blir ikke solidarisk uten at den gir muligheter til vekst og konstruktiv utvikling.

I dag drøftes avkriminalisering og legalisering, primært med tanke på cannabis. Det kan uten videre slås fast at den såkalte «krigen mot narkotika» ikke bare er mislykket. Den har også

medført bruk av politiressurser og fengsel langt ut over det rimelige. Denne «krigen» ble lansert og startet av USA på slutten av 1960-tallet. Slik det ofte har vært – og er – sikter Norge mot plassen som den beste i klassen, enten det gjelder opprustning og størrelsen på forsvarsbudsjettet eller andre typer krig, som denne. Vi fikk på slutten av 1970-tallet en slags moralsk panikk, hvor de politiske partiene konkurrerte om å heve strafferammen og bruke ulike drastiske tiltak helt ute av proporsjon med straffetrettspleien i Norge for øvrig. Skadereduksjon – tiltak for å redusere rusrelaterte skader mer enn å forhindre enhver bruk – ble motarbeidet av sentrale helsemyndigheter.

Økende antall overdosedødsfall og ulike former for infeksjoner knyttet til sprøytebruk slik som hiv, endret gradvis problemforståelsen. Etter årtusenskiftet har vi derfor utviklet en langt mindre krigspreget politikk, men fortsatt brukes fengsling for mye. Det er imidlertid kunnskapsløst å argumentere med at «syke mennesker ikke skal fengsles». Ruslidelser i form av skadelig bruk og avhengighet har hatt behandlingsrett etter helselovgivningen i mer enn 15 år. Avhengige brukere har klare rettigheter etter pasientrettighetsloven. Det vi mangler en solidarisk politikk for, er eksperimentering med rusmidler og bruk uten klare skadevirkninger. Dette er bruksformer som vanskelig kan kalles sykdom.

Kritikken mot dagens rusmiddelpolitikk er sterk. Iblant kan en få inntrykk av en slags ny moralsk panikk – denne gangen rettet mot enhver regulering og ethvert forbud. Den forrige panikken førte til ekstreme straffereaksjoner. Denne kan føre til kritikkøst frislepp og endringer som øker tilgang til rusmidler. Dette er ikke spesielt humant. Det å fjerne restriksjoner mot bruk og omsetning skaper ikke i seg

selv trygghet, og det er naivt å tro at illegale rusmidler blir mindre farlige om de blir legale. Det er ikke forbudet, men bruken, som dreper.

En solidarisk ruspolitikk må derfor bety restriktive holdninger til bruk men samtidig ta hensyn til farene for kontrollskader. Den må ta hensyn til at alle kjente rusmidler har skadepotensial og at økt bruk gir økte skader. Om et middel blir akseptert og integrert i et samfunn, blir andelen brukere høy og motstanden mot begrensninger sterk. Omsetting av avhengighetsskapende midler gir ekstreme inntjeningsmuligheter. Dessverre kan respekterte nasjonale og internasjonale selskaper opptre like amoralsk og kynisk som såkalte narkosyndikater, og legalisering kan gi betydelige problemer.

Det er også viktig å unngå at rusmiddelproduksjon og omsetning blir byggesteiner i samfunnsøkonomien. I dag er flytrafikken i stor grad avhengig av inntekter fra alkoholsalg på Gardermoen. Idretten er avhengig av inntektene til Norsk Tipping, og tobakksindustrien gir sin skjerv til helsevesenet slik Vinmonopolet gjør. Enkelte fremmer at også hasjsalg kan gi inntekter til staten. Det er ofte de avhengige som skaper disse inntektene, og det er lite solidarisk å bygge samfunnsøkonomien på deres problemer.

Det er grunn til å advare mot krav om raske løsninger. Spørsmålene er sammensatte og endringene kan i betydelig grad være irreversible. Samtidig er en del av kritikken mot ruspolitikken mer høyrøstet enn kunnskapsbasert. Det høstes i dag erfaringer i mange land med ulike utforminger av ruspolitikken. Disse erfaringene bør belyses grundig og best mulig. Det er grunn til å skynde seg langsomt.

Helge Waal

helge.waal@medisin.uio.no